

քիչ մը Շուղեղային սիրոյ նուրբ ըմբռնումը զոր թրուպաւտուները սաեղծած էին և զոր ինքը՝ միստիքական ճառագայթով մըն ալ լուսաւորելով՝ անհոն գեղեցկութեան մը հասցուց, Մանօթ է նաև որ Փրովանսի մէջ, Վոքլիւզ, ճանչցաւ Լաւրան զոր սիրեց հոգեկան անարատ սիրով մը և զոր անմահցուց՝ ինչպէս և զէնիկա շրջանակող Վոքլիւզը՝ իր համբաւաւոր աղբիւրով և Սորկ գետով՝ իր բիւրեղեայ հնչեակներուն և երգերուն մէջ.

Ֆիլիպըները, սարքելով այդ տօնը, թէ երախտագիտութեան հարկ մը մատուցած կ'ըլլային ուրեմն իտալացի մեծքանաստեղծին որ իր հանճարին փառքէն քանի մը ճառագայթներ իրենց Փրովանսին վրայ յաւերժօրէն շողացուցած էր, և թէ լատին երեք մեծ ժողովուրդներուն հետ տօնելով յիշատակը լատին ցեղին ամենէն վեհ արուեստագէտներէն մէկուն՝ իրենց Փրովանսին առիթ տուած կըլլային իր պատույ տեղը բռնել լատին աշխարհին մէջ, Պ. պ. Մէզիւս, Ֆրանսաւի կողմէն, Նիկրա և Քոնթի հտալիոյ կողմէն, Ա. աը Քէնթանա Քաթալոնիայի կողմէն և Միսթրալ, Օպանէլ և Ֆելիքս Կրա՝ Փրովանսի կողմէն, մասնակցեցան այդ հանդէսին որ լատին ցեղին ի պատիւ փառատօն մը եղաւ:

1875-ին, Մոնֆելիէի մէջ բացուեցաւ բանաստեղծական և գրական մրցում մը, որուն կը մասնակցէր Փրանսական Էնսթիթիւն: Միսթրալ կը նախագահէր անոր՝ էկտէի հետ, իրենց շուրջ ունենալով Միլա ի Ֆոնթանալսը, Միշէլ Պրէալը և Կասթոն Փարիսը: Այս վերջինը, իորագէս ազգուած՝ այդ գումարումէն և օտար լրագիրներու անոր տուած մեկնութիւններէն, հետևեալը կը գրէր ժուրնալ տէ Տէպայի մէջ. Շկարճատեսքաղբագէտներ կրնան միայն կարեռութիւն չտալ այսպիսի երևոյթներու. պատմութեան մէջ կան շատ ծանրակշիռ դէպքեր որոնք նմանօրինակ ծագում մը ունեցած են:

1878-ին, Մոնֆելիէի մէջ աեղի ունեցաւ, դարձեալ, լատին ցեղին ի պատիւ մեծ մրցահանդէս մը՝ նախաձեռնութեամբ աը Քենթանա քաթալան բանաստեղծին: Միսթրալի դեռատի ամուսինը Ֆելիպրիժին թագուհի հոչակուեցաւ այդ հանդէսին մէջ. և Վասիլ Ալեքսանդրի, Ռումինիներու ազգային բանաստեղծը, որ ջերմ բարեկամ մը եղած էր միշտ Ֆելիպրիժին, Շպակաւոր՝ անուանուեցաւ. Միսթրալ որ կը նախագահէր, արտասահեց հոն իր հոյակապ Գեղօնն առ Լատին ցեղը.

Ոտքի ելիր, լատին ցեղ,

Շուրջառին տակ արևուն.

Փ. Միսթրալ

Խաղողը թուիս, հնձանին մէջը կ'եռայ,
Եւ Աստուծոյ գինին ահա պիտի ժայթքի.

Գրուած մազերըդ Թաքորի
Նըսիրական շունչերուն,
Դուն այն ցեղն ես լուսաւոր
Որ հրճուանքով, խանդով կ'ապրի,
Դուն այն ցեղն ես առ'ցելական
Որ զանգակները կը ճօնէ,
Դուն փողն ես որ կը հոչակէ,
Դուն ձեռքն որ սերմը կ'արձակէ.
Ոտքի ելիր, և այլն...

Քու մայր—լեզուտ, այդ գետը մեծ
Որ եօթ ճիւղով կը հոսի,
Եւ սէր ու լոյս կը սփոէ,
Զերթ արձագանք մ'Արքայութեան,
Լեզուդ ոսկի, ռոման աղջիկ
Արքայ—Ազգին, այն երգն է զոր
Պիտի կրկնեն միշտ շըթունքները—մարդկային
Ցորքան Բանին ուժը մընայ կենդանի:
Ոտքի ելիր... և այլն:

Արդարութեան համար հոսած է ամէն կողմ
Քուկին արիւնդ ազնըւագարմ.
Հեռուն գացած են նաւորդներդ
Գանել մ'աշխարհ մ'անծանօթ.
Մտածումիդ տըրովումովը
Հարիւր անգամ թագաւորներդ ես վշրած...
Ա՛խ, սկ, եթէ պառակտումներըդ չըլլային,
Կընար քեզի գերիշխել
Ոտքի ելիր... և այլն:

Վառելով ջահու աստղերուն
Կայծերէն,
Մարմարին վրայ ու կըտաւին
Դրոշմած ես դուն գեղեցկութիւնը գերագոյն.
Դուն հայրենիքն ես արուեստին աստուածային,
Ամէն ցնորհ քենէ կ'բղիի,
Դուն աղբիւրն ես ցնծութեան,

Կարիճութիւնն յաւերժական։
Ոտքի ելիր... և այլն։

Քու կիներուդ պատկերներովը մաքուր
Պանթէոններն են լեցուած,
Յաղթանակներդ կամ արցունքներդ
Այէն սիրա թունդ են հանած.
Երբ դուն ծաղկիս՝ երկիրն ամբողջ կը ծաղկի.
Ամէն մարդ քու խենթութիւնովդ կը խենթենայ.
Եւ երբ քու փառքըդ խաւարի,
Բոլոր աշխարհ սուդ կը հագնի։
Ոտքի ելիր... և այլն։

Քու ծովլդ յատակ, քու ծովլդ ջինջ,
Ուր ճեք-ճերմակ կը փայլին այնքան նաւեր,
Ոտքերուդ տակ կը խոպոպէ իր ասպարէզը կակուդ
Ցոլացնելով իր մէջ կապոյտն երկնքին.
Աստուած ինքն իսկ իր շողշողմանը ծոցէն
Հոսեց այս ծովլը միշտ ժպտուն։
Իբրև գոտին լուսափառ
Որ պէտք է թուլս ժողովուրդներդ կապէ։
Ոտքի ելիր... և այլն։

Ափոնքներուդ վրայ արեսու՞ կը բումնի
Զիթենին, ծառ խաղաղութեան,
Եւ քու դաշտերըդ կը պանծան
Որթատունկովը փարթամ։
Ո՞ւ լատին ցեղ, յիշելով
Քուկին անցեալըդ մշտաշող,
Ելիր կանգնէ դէպի յոյսն ու Խաչին տակ
Եղբայրացիր։

Այդ «լատինական» հանդէսին կազմակերպիչը, տը. Թուրթուլոն Պառոնը, քանի մը տարի յետոյ, 1883-ին, հիմնեց Համեն աշխարհին հանդէսը տիտղոսով ամսագիրը։

1885-ին՝ Փարիզի մէջ, և 1886-ին Մոնփելիէի մէջ քաթալան-փրովանսական եղբայրութիւնը անգամ մը ևս տօնուեցաւ հանդէսներու մէջ որ տրունցան ի պատիւ Պալակեր և Ժանթօ Վերտակեր քաթալան բանաստեղծներուն, որոնք քաթալան վերածնութեան երկու մեծագոյն գործիչներն էին։ 1887-ին, լանկատոցիներու պատգամաւորութիւն մը գնաց մաս-

Նակցիլ Պարսըլոնի Մրցահանդէսին, որուն՝ այս անգամ՝ կը նախագահէր Սպանիոյ թագուհին։ Փարիզի Ֆելիպըներու ընկերութիւնը, (զոր 1879-ին հիմնած էին Պ.Պ. Մորիս Ֆուտուէն և տը Ռիքար) կը շարունակէր միևնույն գործը, տարեկան մեծ հաւաքումներ սարքելով որոնց կը նախագահէին լատին ցեղերու եղբայրական դաշնակցութեան գաղափարին մեծ ներկայացուցիչները, Միսթրալ, Օպանէլ, Պալակեր, Քասթէլար, Ալեքսանդրի, Ռուիս Զորիլլա, Ժիւլ Սիմոն, Վերջապէս, 1890-ին, Ֆելիպիիժը զրկեց պատգամաւորութիւն մը Խտալիա, մասնակցելու այն հանդէսներուն զոր կոմս Ա. աը Կուակերնաթիս սարքած էր Տանթէի անմահ սիրուհույն Պէտրիչէին հարիւրամեակը տօնելու համար, և մեծ պատուով ընդունուեցաւ Ֆիորենցայի քաղաքապետութենէն, Ֆելիպիիժը, որ այս բոլոր գործունէութեան—նախ փրովանսական, յետոյ քաթալան—փրովանսական, յետոյ համալատին—հոգին էր, վերանորոգուած և վերջնական կազմակերպութիւն ստացած էր 1876 ին։ Յիսուննչորս Ֆելիպըներ հաւաքուած էին այդ տօնին՝ Ավինեօնի Տաճարականներու մեծ սրահին մէջ, նախագահութեամբ Միսթրալի որ իրեն աթոռակից ունէր Ա. աը Քինթանա քաթալանը։ Խմբագրեցին կանոնագրութիւն մը, նկատի ունենալով բոլոր երկիրները որ փրովանսական հին քաղաքակրթութեան պատկանած էին և ուր գեռ փրովանսական լեզուն կը մնար՝ ժողովրդին մէջ կենդանի։ «Նպատակը» սապէս էր շարադրուած։ «Ֆելիպիիժը հաստատուած է համահաղորդ եռանդի մը մէջ իրարու մօտեցնելու համար այն բոլոր մարդիկը որոնց գործերը «օք»-ի երկիրներու լեզուն կորուստէ կը փրկեն և գիտուններն ու արուեստագէտները որ յօդուտ այդ երկիրներուն կամ անոնց վերաբերեալ ուսումնասիրութիւններ կամ աշխատութիւններ կը յօրինեն»։

Ֆելիպիիժը կազմակերպուեցաւ հետեւեալ կերպով. բաժնուեցաւ չորս պահպանաժողովներու (maintenance), որոնց իւրաքանչիւրը կը համապատասխանէր «օք»-ի մեծ տիալեքթներուն (Փրովանս, Լանկատը, Աքիթէն և Քաթալոննեա)։ այս չորս պահպանաժողովներուն վերև՝ կեդրոնական կոնսիստորիա մը, որ կազմուած է «աւագ»-ներէ (les majordom) 50° Ֆրանսայի հարաւէն, 50° Քաթալոնիայէն, ընտրուած «պահպանող»-ներուն (mainteneur) մէջէն։ Ամէն տարի կը գումարէն ֆելիպիիժի ընդհանուր ժողովը (Սէնթ-Էսթէլ), որուն թուականն ու տեղը անհաստատ է, կը կարգադրեն պահպանաժողովներու յարաբերութիւնները, հանգուցեալ «աւագ»-ներուն յաշորդներ կը նշանա-

կեն, և երեք տարին անգամ մը դիւանը կ'ընտրեն Դիւանը կը կազմեն քափուլիէն, ֆելիպրիժին մեծ-վարպետը (grand-maitre), իր չորս աթոռակիցները և չորս պահպանաժողովներու նախագահները որ կը կոչուին «սիստիք» դիւանադպիրը (chancelier). և դեր-բարտուղարը: Պահպանաժողովները կը բաժնուին «դրպետոցներու, որոնց իւրաքանչիւրը ունի նախադահ մը՝ քայիսքոլ կոչուած. Միսթրալ ինքն իսկ է եղած ֆելիպրիժի քառուլիէշն 1876-էն 1888. 1888-էն 1891, լուսանկիօն 1891-ն յետոյ ֆելիքս կրա:

Չորս պահպանաժողովները իրենց մասնաւոր տարեկան գումարումներն և մրցումներն ունին, բայցի Աէնթ-էսթէլէն, ուր բոլորը մեկանց կը հաւաքուին: Եօթը տարին անգամ մը տեղի կ'ունենայ ֆելիպրիժին մեծ մրցանարդէսը, ուր կը պատկուին բանաստեղծ մը, արձակագիր մը և գործիչմը (propagandiste):

Ինչպէս կը տեսնուի, Ֆոնսեկիւնիի դղեակին փոքրիկ բարեկամական հաւաքումէն մինչև այս 1876-ի մեծ ժողովը՝ ֆելիպրիժը հսկայական ընդարձակում ստացած էր, ընդարձակում նպատակի, գործունէութեան, կազմակերպութեան, ուժեղութ Գրական ձգտումներուն վրայ աւելցած էին քաղաքական ձրդառումներ. նախ, այդ ձգտումները կը թարգմանուէին «գաւառականութիւն» (régionalisme) բանաձեռվ. այսինքն, ֆիլիպրները կը բողոքէին ֆրանսական ծայրայեղ կենդրոնացումի սիստեմին դէմ, որ միւնոյն կաղապարին մէջ կը ձուլէր ֆրանսան կազմող բոլոր ցեղերը, որոնք սակայն ունեցած էին անցեալին մէջ իրենց ուրոյն ինքնատիպ քաղաքակրթութիւն, և որոնց ինքնութեան փնացումը հարթիչ միօրինակութեան մը մէջ՝ անիրաւութիւն մը և չարիք մը կը թուէր իրենց, թէ իրենց մասնաւոր տեսակէտով, թէ ընդհանուր քաղաքակրթութեան տեսակէտով, որովհետև ինքնատիպ ցեղեցկութիւններ, մարդկային հոգեքանութեան շահեկան այլազանութիւններ էին որ կը կորչէին ատով. կը բողոքէին բռնապետութեանը դէմ Փարիզի, որ կը ծծէր իր մէջ կը քաշէր, կը հալեցնէր և կը խառնէր իր տիրական սովորական գոյնին մէջ՝ ամէն ինչ որ գաւառներու սերունդներն ունէին ուժեղ և ինքնատիպ, և գաւառներու մէջ տեղական քաղաքակրթութեանց զարգացումը, մտաւորական մասնաւոր կեդրոններու հաստատումը կ'արգիլէր. կը բողոքէին բոլոր դպրոցներու մէջ աիրողայն ֆրանսայի պատմութեան աւանդումի եղանակին դէմ որ. կը զրադի ֆրանսական միապետութեան պատմութեամբը միայն

և Ֆրանսայի ետքէն միացած միւս ցեղերուն նախկին որտութեալ թիւնը մութի մէջ կը թողու. իրենց նպատակը Ֆրոնսայէն անշատուելով անկախ տէրութիւն մը կազմել չէր, ինչպէս կարծած են պահ մը ֆրանսայի շովէնները. կ'ուզէին ոիսյն որ լանկատոքի մը, կասքոն մը, փրովանսցի մը՝ ֆրանսական ընդհանուր կեանքին մասնակցելով հանդերձ՝ իրաւունքն ուննուն իրենց ծննդավայրը, իրենց փոքրիկ հայրենիքը, անոր անցեալ պատմութիւնը, անոր լեզուն ճանչնալու, այդ լեզուով գրականութիւն մը ծաղկեցնելու. կ'ուզէին որ, Փարիզը ըլլալով հանդերձ մեծ կեդրոնը բովանդակ ֆրանսային, գոյանային ու զարգանային նաև՝ անոր ներքեւ գաւառական կեդրոններ, այն քաղաքներուն մէջ որ անցեալին մէջ մայրաքաղաքներն եղածէին ետքէն ֆրանսայի միացած գլխաւոր ցեղերուն։ Քիչ յետոյ, այդ ճպումները ալ աւելի յառաջ գացին, մասնաւորապէս լանկատոքի ֆելիպըններուն մղումով. ասոնք «գաւառականութեամբ» չբաւականանալով, կը պահանջէին դաշնակցական (fédératîf) Հանրապետութիւն մը հաստատել արդի Հանրապետական րեժիմին տեղ, այսինքն թէ իւրաքանչիւր ցեղ իր բնավայրին մէջ իր ինքնագլուխ կառավարութիւնն ունենար իր ցեղային լեզուով, և այդ ինքնավար կառավարութիւնները իրենց պատգամաւորներն ունենային Փարիզ գումարուող ընդհանուր ազգային ժողովին մէջ։ Այդ գաղափարներուն յարեցան փրովանսցի, քաթալան և նոյն իսկ իտալացի Ֆելիպըններէն շատերը, և գրական ու քաղաքական Տարեցոյցի մը մէջ Լաուզէթթօ (Արտոյտ) անունով, որ լոյս տեսաւ 1877, 78, 79-ին և 1885-ին), այդ գաղափարը յստակօրէն պարզեցին. այդ Տարեցոյցները մեծ աղմուկ հանեցին, յուղումնալից վէճերու տեղի տուին, վէճեր որոնք ֆելիպըններին մէջ ալ արձագանք գտան. Ֆելիպըններուն մէկ մասը համաձայն չէր դաշնակցական գաղափարին, և կը շատանար ապակեդրոնացմամբ։ Ինքը՝ Միսթրալ, որ այս բոլոր գրականու ցեղային վերակենդանացման ներշնչողն ու մղիչն էր եղած, երբեք չուզեց քաղաքական գործունէութեան մը գըլումը գտանալ. իր հետևեալ գրութեան մէջ մինչև իսկ կը բողոքէ՝ գեղեցիկ համեստութեամբ մը՝ փրովանսական վերածնութեան զինքն առաջնորդ հոչակողններուն դէմ. «Պատիւը զորինծի կ'ընեն, այս վերակենդանացումին առաջնորդութիւնը ինծի վերագրելով, առնուազն չափազանցեալ է։

Երբ լուրջ, անխուսափելի բնաշրջում մը կը յայտնութպատմութեան մէջ, անձնաւորութիւնները, անոր գործիքներն

են լոկ. այն երիտասարդները որ, ամէն երկիրներու մէջ, կը ձգտին դէպի նոր վիճակ մը որ իրենց վերադարձնէ խանդավառութիւնը, գործելու ազատութիւնը, ապրելու հրճուանքը, այդ հոգեկան բարձրացման ուրիշ պատճառով չեն հասած բայց եթէ որովհետև ալ գանած էին սովորականութենէն, բոլոր ստրկութեանց այդ այժմեան ձեւնէն եթէ անոնցմէ ոմանք կը հաճին զիս ողջունել իրը առաջնորդ մը, թերեւ պատճառն այն է որ իմ գործերուս մէջ կարդացած են իրենց բաղձանքներուն քիչ շատ համապատասխանող քանի մը յանկերդներ. բայց ինչ որ ուժը կը կազմէ գաւառական կամ եթէ կ'ուզէք՝ «զաշնակական» շարժման, ան է որ ատի պետ չունի, ազատ կամքերուն արտայայտութիւնն է, և իր եղանակին կը հասնի ինչպէս հողին բոյսերը և արևուն արտահոսութիւնները, Քաղաքականութեան բաժաւորները ի զուր այս բոլորը չնշմարել կը ձեւացնեն. Օրը պիտի գայ որ նորափթիթ ալիքը—զոր կ'ախորժին ծովուն մէկ ժպիտը կարծել—պիտի ոստնու յանկարծակիր և նաւուն ծածքը պիտի աւլէ զայն խճողող խառնակոյտէն»:

Փրովանսական վերածնութեան ամենէն մեծ գործիչն եղած ըլլալով հանդերձ, հազար ձեռվ և ամենայն քաջութեամբ յայտնելով հանդերձ իր կարծիքը փրովանսական ինքնուրոյն քաղաքակրթութեան վերահաստատման մասին, Միսթրալ նախընտրած է միշտ բանաստեղծ—գործիչի, մտաւոր միջոցներով գործող հայրենասէրի դիրքը անեղծ պահպանել, և հեռու կեցած է պարագլուխ դառնալէ զուտ քաղաքական գործունէութեան մը որուն յարած էին ուրիշներ, մտածելով և իրաւամբ—թէ ամէն ոք պէտք է իր խառնուածքին, իր կոչումին նախասահմանեալ որոշ գերը կատարէ—և իր գերը՝ երգիչի դերն էր ամէն բանէ առաջ—և թէ նոյն իսկ իր սիրական դատին թերեւ աւելի լաւ ծառայած պիտի ըլլար իր ուժերը պահելով բանաստեղծական բարձր ու մաքուր ոլորտին մէջ, և իրը ճնշողոր, իրը ցեղին «հոգեկան» ներկայացուցիչ, իրը ամէն կուսակցութենէ անջատ ու գերիվեր՝ հաւատքի, խանդի ու միութեան անապակ և համատարած աղբիւր մը՝ բերել Դատին իր ջանքի բաժինը: Եւ արդէն ինքը խորապէս համոզուած էր թէ իր հետապնդած իդէալին իրականացման ամենէն հիմնական և ուժեղ միջոցը հայրենի լեզուին կենդանի պահպանումն ու զարգացումն էր. «ով որ իր լեզուն կը պահպանէ, ունի ուրեմն այն բանալին որ զինքը շղթաներէն կազատէ» ըստ է՝ բաթալան բանաստեղծներուն ուղղած իր բերթուածին մէջ, Ատկից զատ, իր գրական գործունէութիւնը այնքան թելադրական».

ու խանդավառիչ նկարագիր ունէր, և այնքան լայն ու բարձրացած ձեռվալ ըմբռնուած էր՝ բանաստեղծութիւն, բանախուսութիւն, բանասիրութիւն, ցեղային հանդէսներու վերահաստատում, փրովանսական մոլաէռնի հիմնարկութիւն, և այլն, և այլն,—որ համարժէք էր բաղաքական գործունէութեան, և աւելի ազդեցիկ՝ նոյն իսկ բաղաքական տեսակէտով՝ քանի որ իր ներշնչողի բարձր դիրքին վրայ կը մնար: Իր գրական գործին ինչպէս և իր կարգ մը արարքներուն մէջ որոշ կը տեսնուին սակայն իր գաղափարները՝ Ֆելիպըի մին այդ բաղաքական ճգուտմներուն մասին: Իր բոլոր էջերը կենդանի բողոք մըն են կեղրոնացումին դէմ. Քալէնտուալը այդ բողոքին ամենէն պիրճ ու լայն արտայայտութիւնն է. բայց իր բանաստեղծութիւններէն մին, կոմնուհին, ուր այդ բողոքը շատ սուր ձև մը կը ստանայ, պահ մը կարծել տուաւ շատ մը ֆրանսացւոց թէ Միսթրալ դաշնակցական սիստէմէն ալ աւելի առաջ կ'երթար, և պարզ անջատում կը բաղձար:

Այդ քերթուածը այլաբանութիւնն մըն է, ուր Միսթրալ կ'երգէ «կոմսուհի» մը, «կայսերական արիւնէ, գեղեցկութեան և աղնուականութեան մէջ ոչ մէկէն չվախցող» (ակնարկութիւն անցեալի անկախ Փրովանսին), կը տարփողէ հին օրերն ուր այդ կոմսուհին հնարիւր հզօր քաղաք ունէր, քսան նաւահանգիստ... իր թագին համար՝ ունէր ցորեն, ձիթապառող ու խախող,... և կրնար՝ խրոխտ պառոնուհի՝ իր գրացիներուն պէտք չունենալ... օրնիբուն՝ իր պատշգամին վրայ իր զուարթութիւնը կ'երգէք և ամէն որ հոգի կուտար էնոր մէկ շեշտը լսելու, որովհետև էնոր ձայնն այնքան քաղցը էր որ սիրով կը մեցնէր... Միշտ կը կրէր պատմուման մը արևու ճաճանչներով հիւսուած. արշալոյսը ճանճնալ ուղղողը՝ դէպի այդ գեղուհին կը վազէր...: Բայց հիմայ ստուեր մը կը սքողէ դէմքն ու պատկերը, որովհետև իր ուրիշ մօրմէ քոյրը էնոր ժառանգութիւնն իւրացնելու համար, զէնիկա վանքի մը մէջ բանտարկած է... հոն պառաւներն ու երիտասարդները նմանապէս հագուած են ճերմակ բուրդէ քողով մը և սև զգեստով մը, հոն միենայն զանգակը ամէն բան նոյն ձեռվալ կը կարգաւորէ... ու քոյրը որ զէնիկա բանստարկեց, կը տիրապետէ հիմայ, և նախանձէն, բարբարուը էնոր դափերը կոտրած է, էնոր մրգաստանները յափշտակած է, էնոր ողկոյզներն ինը կը բաղէ. և զէնիկա մեռած կը հոչակէ, առանց կարենալու վհատեցնել էնոր սիրահարները որ այժմ թափառիկ ու անզօր են, և էնոր ուրիշ քան չի ճգեր բայց իր աղուոր աչքերը՝ լալու համար»: Թեր-

Թուածին վերջին մասը սպառնական շեշտ մոռնի.

Անոնք որ բարձը սիրտ ունին
Եւ յիշել գիտեն,
Անոնք որ մէջն իընց հիւղին
Կը զգան սուր շունչը Միսթրալին,
Անոնք որ փառքը կը սիրեն, քաջերը,
Ժողովրդին պետերը.

Ա՛հ, իմին ձայնս եթէ լըսել գիտնային,
Ա՛հ, հետեւիլ եթէ ինծի ուզէին...

«Ճամբայ բացէք», պոռալով
Ծեր ու կտրիճ, ամեհի,
Մենք՝ ցեղովին՝ պիտի ամենքըս մեկնէինք,
Դրօշնիս հովուն արձակած,
Մենք թաթառի նըման պիտի մեկնէինք՝
Վանքը քանդելու:

Ա՛հ, իմին ձայնս եթէ լըսել գիտնային,
Ա՛հ, հետեւիլ եթէ ինծի ուզէին...

Ու պիտի վանքն հիմնայատակ կործանէինք,
Ուր բանտարկուած, գիշեր ցերեկ,
Կուլայ ցերեկ ու գիշեր
Աղուորաչուի միանձնուին...
Հակառակ չար այն բոյրին,
Տակն ու վըրայ պիտի նէինք ամէն բան.

Ա՛հ, իմին ձայնս եթէ լըսել գիտնային,
Ա՛հ, հետեւիլ եթէ ինծի ուզէին...

Յետոյ պիտի արբասուհին կախէինք
Շըշակայքի, վանդակորմէն,
Եւ կոմսուհոյն պիտի 'սէինք.
«Դուրս ելիր, ովք շըքեղութիւն.
Դուն, տրտմութիւն, հեռու գընա,
Կեցցէ, կեցցէ, զըւարթութիւն:

Ա՛հ իմին ձայնս եթէ լըսել գիտնային,
Ա՛հ, հետեւիլ եթէ ինծի ուզէին...

Այդ բանաստեղծութեան մէջ՝ հակառակ իր այլաբանա-

կան տարտամութեանը՝ շատ որոշապէս կը զգացուի հաբեն-նազուրկ փրովանսցին ատելութիւնը՝ յափշտակիչին դէմ. և Միսթրալի պէս բանաստեղծ մը, որ կարող էր զգալ թէ իր ցեղը՝ այնքան փայլուն կերպով սկսած քաղաքակրթական ճամբուն մէջ՝ մինչև ի՞նչ վեհ կատարներ պիտի կրնար հասած ըլլալ՝ եթէ հզօրագոյն մրցակցի մը նիւթական ուժը ջախջանած չըլլար իր վերելքը, չէր կրնար ցաւի, դառնութեան, վրէժինդրութեան ժայթքումի այսպիսի վայրկեան մը չունենալ. բայց սխալած էին աղկից հետեցնելով թէ Միսթրալ թշնամի մըն էր Ֆրանսային, թէ կ'ուզէր կործանումը ֆրանսական ամբողջութեան և Փրովանսի իբր անկախ տէրութիւն վերահաստատումը. Ուսկի կղզիներ հաւաքածուին (ուր կը գանուի նաև կոմսունի քերթուածը) նօթերուն մէջ, Միսթրալ ինքն իսկ կը գրէ՝ «Այս քերթուածը (կոմսունին) որուն մէջ անջատական տիտառութիւններ կարծեցին տեսնել, ուրիշ բան չէ բայց եթէ այլաբանութիւն մը կեղրոնացման դէմաւ: Իրեն պէս ուժեղ, լուսաւոր ու հասուն միտք մը չէր կրնար անջատականութեան անպատեհութիւնները և անգործնականութիւնը չտեսնել. այդպիսի արմատական փոփոխութիւն մը յառաջ բերելու համար՝ անհրաժեշտ էր արիւնահեղ պայքար մը, որուն արդիւնքը յայտնապէս փրովանսական ջախջախումը պիտի ըլլար՝ անհունապէս աւելի հզօր ֆրանսական կեղրոնական զօրութենէն. յետու, ենթազրելով իսկ որ Փրովանսը յաջողէր հասնիլ այդ նպատակին, ի՞նչպէս միայնական պիտի կարենար ինքինը պահպանել արտաքին յարձակմանց պատահականութեան դէմ, մինչ Ֆրանսայի կցուած ըլլալով ապահովուած էր և մեծ ուժի մը մաս կը կազմէր. վերջապէս, Միսթրալ կը սիրէր Ֆրանսան թերևա այնքան որքան իր Փրովանսը. իր ատածը հին ֆրանսական Միապետութիւնն էր որ սպաննեց իր Փրովանսը (ի՞նչպէս և անոր շարունակութիւն եղող կեղրոնացման սխատեմը). բայց նոյն ինքն Ֆրանսան՝ իբր բարոյական անձ, չէր կրնար պաշտելի չըլլալ իրեն-Ֆրանսան, որ մեծ յեղափոխութիւնը ըրած էր (ուր ֆրանսացի մեծ գործիչներուն հետ գործակցած էր փրովանսացի Միրապօն), Ֆրանսան որ այնքան վեհ դէմքեր տուած էր գրականութեան, արուեստներու, գիտութեան մէջ, որ ազատութեան, արդարութեան, հաւասարութեան գաղափարները մարդկութեան մէջ տարածած էր, բոլոր կեղեքուած ազգերուն դատը պաշտապանած էր, Ֆրանսան՝ վերջապէս որ փրովանսական վերակենդանացման շարժումին ամենէն հզօր թռիչը տուող Լամար-

թինը արտադրած էր (այնքան ուրիշ տեսակէտներով ալ ար-
դէն սիրելի), չը կընար հիացումէ և գորովէ տարբեր զգա-
ցում մը ներշնչել Միսթրալի պէս ազնիւ ու բարձր հոգիի մը-
Ոչ մէկ ֆրանսացի բանաստեղծ աւելի սրտագին ցաւի ճիչ մը
չէ արձակած քան Միսթրալը՝ իր Ապաշխարութեան սաղմնու-
քերթուածին մէջ, Փրանքօ-փրուսիական պատերազմին սև օ-
բերում.

Տէր, յանուն այնքան քաջերու
Որ մեկնեցան
Անայլայլ
Եւ արի, հլու և խոհուն,
Եւ որ ինկան
Կըոփիւի մէջ,

Տէր յանուն այնքան մայրերու
Որ զաւկներուն համար իրենց
Քեզ կ'աղօթեն,
Եւ որ ոչ գալ տարի, աւանդ,
Ոչ միւս տարին,
Ա՛լ չըտեսնեն պիտի զանոնք,

Տէր, յանուն այնքան կիներու,
Որ երեխայ մ'ունին փոքրիկ՝
Դիրկերնուն մէջ,
Եւ որ, խեղճերն, արցունքներով
Կը թրջեն հողը և սաւանը իրենց
Անկողնոյն,

Տէր, յանուն այն թշուառներուն,
Ուժովներուն,
Մեռածներուն,
Որոնք կորան հայրենիքին համար ւ'իրենց-
Հաւատքին
Ու պարտքին,

Տէր, այսքան մեծ աղէտքներէ
Յետոյ և այսքան ցաւէ
Ու արցունքէ,
Այսքան քանդուած քաղաքներէ
Եւ թափուած այսքան քաջ ու սուրբ-

Աղիւնէ,

Տէր, յետոյ այսքան փորձանքէ

Ու ջարդերէ,

Հրդեհներէ,

Մեր Ֆրանոային վըրայ այսքան սուգէ յետոյ

Ու մեր ճակտին վըրայ այսքան անարդանքէ,

Տէր, զինաթափ ըլքէ այլ ևս արդարութիւնդ,

Ա՛չք մը նետէ

Սա մեր վըրան,

Ու վերջապէս ճիշք լըսէ

Ընկճուածներուն,

... Տէր, չարիքին հեղինակները մենք չենք,

Խաղաղութեան մեղի ճաճանչ մը դրկէ հոս՝

**Տէր, մեր Դատին դուն օգնութեան հասիր, ու մենք
վերստին**

Պիտի ապրենք

Ու քեզ սիրենք!

Բայց սիրելով Ֆրանսան, Միսթրալ կ'ատէր այն քաղաքական դրութիւնը որ կը չքացնէր գաւառներու ինքնատիպ ուժերը. ան կրազձար ջնջումը կերպնացումին, հաստատումը նոր բեժիմի մը՝ որ թոյլ տար Ֆրանսայի այլ և այլ մասերուն ունենալ գաւառական ինքնավար կազմակերպութիւն և զարգացնել ազատորէն իրենց ցեղային նկարագիրը, ծաղկեցնել իրենց մասնաւոր բարբառով գրականութիւն մը, տալով հանդերձ իրենց մասնաբաժինը՝ Փրանսական ընդհանուր քաղաքական ու մտաւորական կեանքին: Եւ իր կարծիքով՝ երեսափոխաններէ, քաղաքական գործիչներէ յուսալու չէր փոփոխութիւնն արդի բեժիմին, որ բազմաթիւ տեփարթմաններու բաժանումով՝ շահու ասպարէզը կը լայնցնէր անոնց, պէտք էր ջանալ կազմել նոր «Քոնսթիթիւանթ» մը, որոշուէր այդ բեժիմի փոփոխութիւնը: Այս բոլոր հարցերուն վըրայ իր մատծելու և զգալու եղանակին աւելի հանդարտ, խոր ու ամբողջական արտայայտութիւն մը կը գտնենք քաթալան քանակատեղծներու ուղղած իր գեղօնին վերջին մասին մէջ:

Հիմայ յստակ է սակայն, մենք հիմայգիտենք ուղղամտօրէն,

Թամատուած ամէն քան բարիքի մ'համար կընէ.

Մենք փրովանացիք, բնց միավառ,

Մեծ Ֆրանսային կը պատկանինք, անկեղծօրէն,

Քաթալանցիք, դուք ալ յօժար՝
Մաս կը կազմէք Սպանիային վեհոգի:

Զի վերջապէս պէտք է առուն ծովը թափի,
Քարը՝ շեղջին մէջ քարերու.
Օրհաւարի նենդ պաղերէն՝
Շեղջուած ցորենն աւելի լաւ կը պահպանուի
Եւ ապահով նաւարկելու համար, նաւերը փոքրիկ՝
Երբ սև է ջուրն և օդը մութ,
Պէտք է խումբով նաւարկեն:

Զի լաւ է շատ ըլլալ թըւով, գեղեցիկ է
Ըլլալ զաւակ Ֆրանսայի, և խօսելուդ պէս՝
Տեսնել վրայէն ազգերուն՝
Եւ արևէ արև՝ ոգին վերածնութեան որ կ'անցնի,
Եւ Աստուծոյ ձեռքն որ կ'շողայ
Սոլֆերինօէն մինչ Սեպասթոպոլ:

Բայց մըրըրկի օրերն անգամ մ'որ անցնին,
Երբ ղեկավարը ղեկին վրայ սկըսի երգել,
Երբ հարթացած է ծովը այլ ևս,
Իրեն տատղին հետևելու և կամ ուռկան ձգելու համար,
Իւրաքանչիւր նաւ դէմ ու դէն կը ցրուի
Հստ իր քըմայքին:

Այսպէս ահա կը հասնի ժամն ուր անձնիւր ազգ
Իր բաժինէն զոհ և ազատ կեղեքումէ,
Պիտ' իր հասկերն ցըցէ ինչպէս գարի մ'աղուոր,
Ուր թոշուններն ու թիթեններն ու ծաղիկներ
Կրնան խառնել իրենց երգերն ու գոյներն,
Առանց գժտութեան ու պարսաւանքի:

... Ու մենք տեսնենք պիտի էն փոքըը քաղաքին իսկ վըրայ՝
Արդարութիւնը հինաւուրց որ կ'իջնէ, ով երջանկութիւն,
Ու միայն սէրը որ ցեղերը կը զօդէ.
Ի եթէ երբէք բռնաւորի մագիլ մը սև երեայ,
Բոլոր ցեղերն պիտի ցատըն՝
Վանել թոշունը գիշակեր:

Այն ժամանակ՝ մենք փրովանսցիքը դափերով,
Որ պիտի թունդ հանեն նաւակն ու նաւազներն,

Պիտի գանք ձեր մրցանքներուն.

Մերին որթերն Ալիքանթի այզիներէն պիտի առնենք,

Ու գլարշաւներ երբ սարքէք,

Պիտի բերենք ձեզի ցուլեր Քամարկի:

Այս ատեն, ով Թաթալաններ, եղբարական ձիթենիով
Ձեր ճակատներն ու ձեր նաւերը պսակած՝

Մայիս ամսուն պիտի գաք մեզ տեսնելու,

Եւ միասին սիրոյ, հունձքի, գինիի վրայ պիտի խօսինք,

Ու մննք երգենք պիտի երգերը մերին

Ու մեր պապերը միասին պիտի յիշենք:

Ալպեաններէն Պիրենեանները, ձեռք ձեռքի,

Ո՛վքերթողներ, վերականգնենք ուրեմըն հին ռոման լեզուն,

Ան է նըշանն ընտանեկան,

Ան սուրբ խորհուրդն որ զաւակները պապերուն կըմիացնէ

Ու մարդն հողին. ան է թելը

Բը կը պահէ բոյնը ծառին հետ կապուած:

Աներկեան պահպանողներ մերին ընքուշ բարբառին:

Արծաթի պէս յստակ, մաքուր և անխարդախ պահենք զայն,

Զի ժողովուրդ մ' ամբողջ անով իրեն ծարաւը կանցընէ.

Զի ժողովուրդ մ' երբ երկրամած կ'իյնայ ըստրուկ,

Եթէ պահէ իրեն լեզուն, ունի ուրեմըն բանալին

Որ կապանքէն զինք կ'ազատէ:

1884-ին, Միսթրալ, Ֆելիպըներու հոծ խումբի մը հետ՝
տօնեց Փարիզի մէջ, մասնակցութեամբ Ֆրանսայի մտաւորականութեան ամենակարենոր պետերուն, Փրովանսի Ֆրանսայի հետ միացման չորսհարիւրամեակը, շեշտելով որ իր հայրենիքը միացած էր Ֆրանսային՝ ըստ դաշնագրին՝ «իբրև գլխաւոր մը ուրիշ գլխաւորի մը հետա: Ասով հանդիսաւորապէս կը հաստատէր թէ իր հաւատարմութիւնը միացման դաշնաքին և թէ իր բաղձանքը փրովանսական քաղաքակրթութեան ինքնուրոյն և ազատ պահպանման:

Պէտք է լսել ի պատիւ Ֆրանսայի՝ որ, եթէ լրագրական կամ քաղաքական աշխարհին մէջ վէճեր տեղի ունեցած են դաւառական ու դաշնակցական սիստեմի պահանջներուն առթիւ, երբեք ֆրանսական կառավարութիւնը ու է արգելք չէ յարուցած Ֆելիպրական շարժումին դէմ, իսկ ֆրանսական մտաւորականութիւնը միշտ խան-

դավառ համակրանքով վերաբերած է դէպ Միսթրալը և իր գործակիցները. փարիզեան հիացողները զոր ունեցած է Միսթրալ, երբեք նուազ ջերմեռանդ չեն եղած քան իր Ֆելիպը սքանչացողները. Փրանսական Ակադեմիան պսակած է անոր Մ'իրէյօ, ներթէ քերթուածները, և էնսթիթիւն պսակած է անոր Փելիպըիժին զանձը բանասիրական աշխատութիւնը. Փրանսացի բանասէրներ, դրագէտներ, բաղաքական անձնաւութիւնները յաճախ մասնակցած են՝ մեծ համակրանքով՝ ֆելիպը բական հանդէսներուն. խումք մը մեծանուն Ակադեմականներ բաղձանք իսկ յայտնած են Միսթրալը իրը անդամակից ընդունիլ Ակադեմիային մէջ, բայց Միսթրալ պայման դրած է իր մուտքի ճառը փրովանսերէն լեզուով արտասանել և այդ եղած է պատճառ որ այդ բաղձանքը չէ կրցած իրագործուիլ:

Միսթրալի և Ֆելիպըիժին գործունէութեան մասին վերև տրուած տեղեկութեանց շարքը լրացնելու համար անհրաժեշտ է յիշել նաև ինսամբը զոր անոնք տարին, իրենց հայրենի լեզուն իր աղճատումներէն, աղաւաղումներէն, գոեհկացումէն զտած ատենին, միևնուն մաքրագործումին ենթարկելու իրենց հայրենիքին հինաւուրց յիշատակարանները, Արլի և Նիմի արշաւարաններն ու Օրանժի բացօթեայ թատրոնը. հռովմէական շրջանէն մնացած այդ վեհաշուք շինութիւնները՝ աղտոտ խրճիթներով, խանութներով ծածկուած ու տգեղցած, այլանդակուած էին՝ ինչպէս գեղեցիկ դէմք մը՝ պալարներով ու կեղտի ծեփով մը. ֆելիպըները, աջակցութեամբ կենդրոնական կառավարութեան, աւլեցին սրբեցին ալդ բոլոր սրբապիղծ եկտրները և վերահստատեցին լատին ճարտարապետութեան այդ առնական հրաշակերտները իրենց պարզ ու մեծվայելուչ վեհութեանը մէջ. Օրանժի թատրոնը դարձուցին նորէն տաճար մը գեղարուեստի. շատ տարիներէ ի վեր, ամառները հոն բացօթեալ ներկայացումներ կը արուին. գլխաւորապէս դասական ողբերգութիւններ են որ կը խաղցուին, որ այդ գերազանցապէս դասական շրջանակին մէջ կը ստանան կենդանութիւն մը զոր մայրաքաղաքի փակ ու խեղդուկ թատրոններուն մէջ նոյն չափով չեն կրնար ունենալ. նշանաւոր են Սոփոկլի հոիպոս արքայ, ունիւնիկունիներ, Քորնէյլի Հորասին, Ռասինի Փետրին ներկայացումը Քոմետի Ֆրանսէզի խումբով, Կլուքի Օրֆէիններկայացումը Մեծ Օփերայի խումբով, և այլն:

Վերջերս, Ֆելիպըները հիմնեցին նաև նախաձեռնութեամբ Միսթրալ՝ զուտ փրովանսական սիրուն հանդէս մը, որ կը

կոչուի Կուսական Հանդէս և կը կատարուի տարին անգամ մը Արլի մէջ, իրեն զլիաւոր նպատակ ունենալով փրովանսական (մասնաւորապէս Արլի) կիներուն ազգային հին շնորհալի հագուստներու գործածութեան պահպանումը. Արլի և աղջակայքի աղջիկներէն քանի մը հարիւրը՝ աւանդական զգեստներով հագուած, կուզան հաւաքուիլ հանդէսին մէջ, որուն կը նախագահէ Միսթրալ. երգերէ, արտասանութիւններէ, ճառերէ յետոյ, նախագահը ազգային աւանդութիւնները պահպանելու հետամուտ եղաղ այդ բոլոր աղջիկները կը վարձատրէ՝ համբուրելով զէնոնք և տալով էնոնցմէ իւրաքանչիւրին վկայագիր մը՝ այդ տոհմասիրական եռանդը հաստատող և գովարանող:

Այդ ուղղութեամբ կատարուած ամենէն գեղեցիկ արարքներէն մին ալ՝ Մուզէոն Արլաթէնի (Արլի Մուսէոն) հիմնարկութիւնն է, զոր Միսթրալ ինքն իսկ իրազործեց 1889-ին. Արլի գաճառականական դատարանին երկրորդ յարկը՝ փոքրիկ սրահի մը մէջ՝ հաստատեց այդ ազգագրական թանգարանը, փրովանսական ցեղին պատմութեանը, բարեբրուն ու կեանքին վերաբերող ամէն տեսակ առարկաներ հաւաքելու սահմանուած. Այժմ, մուսէոնի այդ սաղմը պիտի կարենայ ունենալ իր լիակատար զարգացումը. Միսթրալ որոշած է ատոր յատկացնել նոպէկեան մրցանակին 100,000 ֆրանքը, և մուսէոնը փոխադրել Արլի մէկ հին պալատին մէջ՝ արժանի զայն ընդունելու, ինչպէս ինքն իսկ ըսած է:

Ֆելիպրիժը ունեցած է նաև—ու ամէն բանէ առաջ—գրական գործունէութիւն մը: Իր հիմնադիրները բանաստեղծներ էին, իր անդամներուն մէջ կային մեծ թուով գրագէտներ, բանասէրներ, գրասէրներ. իր հիմնական նպատակն էր փրովանսական գրականութեան վերակինդանացումը. այդ նպատակն իրագործելու համար, Ֆելիպրները հիմնած են բազմաթիւ լրագիրներ՝ փրովանսերէն լեզուով Մարսիլիոյ, Ավինեռնի, Մոնֆելիէի, Թուլուզի, նոյն իսկ Փարիզի մէջ. (այդ լրագիրներէն մէկուն Մարսիլիոյ Այոլիին՝ գլխաւոր աշխատակիցն եղած է Միսթրալ, որ ինքն իսկ հիմնած է ամսաթերթ մը, «Ֆելիպրական Հանդէս» անունով. արտադրած են բազմազան, ինքնատիպ, կենդանի ու բաւական ստուար գրականութիւն մը, որու մէջ կը գտնուին քանի մը հոյակապ գործեր՝ երոպական ուշադրութեան արժանացած, ինչպէս Թէուտոր Օպանէլի՝ Փրովանսացւոց մեծ քնարերգակին՝ Կիսաքաց նուոր և Ավինեռնի՝ աղջիկը տիտղոսուած բանաստեղծութեանց հաւաքածուները և